

Název předmětu:

Výtvarná tvorba a sociální práce

Kód předmětu:

Vyučující a cvičící: **Mgr. Pavel Sochor, Ph.D.**

Obory:

Stupeň studia: Bc.

Typ studia:

Typ předmětu:

Počet kreditů:

Rozsah výuky: **0 + 2**

Ukončení předmětu: **kolokvium**

Cíl předmětu:

(1) Cílem předmětu je představit studentům sociálně konstrukci arteterapie a zdravotního postižení s přesahem do oblasti sociální práce. Za tímto účelem budou studenti seznámeni s hodnotovými kritérii normality, abnormality, identity a diverzity a metod arteterapeutických přístupů.

(2) Dále budou seznámeni s funkcí kreativní tvorby jako jednoho z nástrojů zvyšování kapacit a aktivní participace člověka se zdravotním postižením v kontextu sociální práce.

(3) Součástí předmětu budou tvořit příklady praktických aplikací forem arteterapie, které jsou aplikovatelné v různých prostředích sociální práce. Studenti se tak budou moci seznámit s různými technikami arteterapie formou seminárních cvičení. Arte techniky budou interpretovány jako nástroj sociální práce. Témata předmětu je možno bezprostředně využít pro tvorbu závěrečné práce (úvaha) na téma **Arteterapie a sociální práce (2 normostrany)**.

K absolvování předmětu není nutná zkušenost s vlastní výtvarnou tvorbou.

Předpoklady pro zápis studijního předmětu tvoří: příslušnost studenta k oboru. Znalosti a dovednosti nejsou ověřovány.

Program studijního předmětu (témata, koncepty, literatura, zadání úkolů):

Program předmětu sestává ze dvou tematických bloků. Tyto bloky však na sebe logicky navazují a je nutné je studovat průběžně v následujícím pořadí. Kurz tak ve svém celku umožňuje systematické poznání.

Blok A se zabývá definicemi základních teoretických východisek paradigmatu postižení, směrů arteterapie.

První část předmětu je zacílena zejména na to, aby studenti pochopili rozdíl mezi jednotlivými pojetími postižení od medicínského k modelu sociálně patologickému a antropologickému. Tyto modely budou interpretovány na pozadí zobrazování postižení v umění a dalších mezioborových východisek, především v kontextu klasifikace ICF (2001). V druhé části jsou interpretovány vybrané kulturní formy poznávání, které nejsou jen individuální činností jedince, ale vždy vyžadují součinnost mnoha lidí. Skrze kulturu jsou tak lidé schopni vyrovnávat se s tlaky přírody nikoli pouze fyziologickým přizpůsobováním, nýbrž i modifikací svého prostředí. Do této oblasti patří významně arteterapie a umění osob se zdravotním postižením. V současnosti jsou v kontextu socializace a kulturní inkluze osob s

postižením nově skloňovány kulturně-umělecké směry art brut, outsider art a disability art, které rezonují v aktuálních inkluzivních celospolečenských změnách.

Semináře: Cílem je seznámení studentů s kritickým rámcem relevantních teoretických východisek vztahujících se k různým přístupům sociální práce a k dalším mezioborovým konotacím arteterapie. Na základě domácího prostudování doporučené literatury a studijních textů budou studenti společně definovat klíčové pojmy a koncepty. V rámci předem stanovených témat k diskusi tak dojde k vyjasnění jejich interpretací.

Výše uvedené pojmy budeme v tomto studijním předmětu chápat následovně:

Arteterapie: Arteterapie je široká oblast poznání, která využívá výtvarného projevu jako hlavního prostředku poznání a ovlivnění lidské psychiky a mezilidských vztahů. Jde o proces - tvořivou činnost s výtvarným (projektivním) materiálem. Je možné také rozlišovat arteterapii – léčbu nebo vzdělávání a výchova prostřednictvím výtvarných prvků. Arteterapie bývá také vnímána jako součást tzv. kreativních terapií spolu s muzikoterapií a taneční terapií.

Medicínský model: Tento model vychází z biologicko-organických nebo funkčních příčin, což směřuje k medicínsky orientované péči. Cílem tohoto modelu je překonání a léčba postižení. Opatření, podpora a terapie se realizují v specializovaných zařízeních.

Antropologický model: U tohoto konceptu se nejedná v první řadě o zlepšení prostředí, nabídek a vybavení, ale o lepší interpersonální interakci. Nejde také jen o to, že osoby s postižením by se měly naučit zacházet a žít se svým postižením, nýbrž o respektování jejich identity a jedinečnosti včetně jejich postižení. Důležité je realistické ohodnocení situace postižených.

Sociálně-patologický model: Podle odlišného sociálně-patologického modelu nejsou příčiny integračních obtíží biologické, nýbrž sociální povahy. V centru stojí otázka socializace a diskriminace podmíněná sociálním prostředím.

Zdravotní postižení: O zdravotním postižení budeme přemýšlet tentokrát nikoliv z pohledu tradičních klinických, pedagogických či terapeutických přístupů, nýbrž bude nás zajímat, jak je zdravotní postižení prezentováno a chápáno ve společenském, kulturním a politickém kontextu. Jedinec se zdravotním postižením potřebuje odpovídající podporu k funkčnímu zvládnutí každodenních aktivit.

Hodnoty: Definujeme je jako produkt lidské společnosti, vznikají v sociálních skupinách a přenáší se na členy těchto skupin. V počátcích si člověk nevybírá, jaké hodnoty má mít okolní svět. Je do světa hodnot vsazen. Hodnoty jsou základními kritérii lidského jednání vytvářenými společensko-historickým vývojem. Hodnoty jsou eticky nejvyššími principy chování jedince a nelze je ztotožňovat s potřebami.

Normy: K problematice norem lze konstatovat, že každý sociální útvar má své normy, jež tvoří kategoriální systém, který vychází z premisy, že norma je konkrétním reálně ohraničeným postulátem. Splňuje podmínku adresnosti a sankcionalizace.

ICF: V současnosti dochází v odborné praxi k propojení medicínsky pojímaného modelu postižení se sociálním modelem a k vytvoření celostního pohledu na danou problematiku, který se odráží v Mezinárodní klasifikaci funkčních schopností, disability a zdraví – „International Classification of Functioning, Disability and Health“ (ICF). ICF z roku 2001

zahrnuje hodnocení, které vypracovala Světová zdravotnická organizace. Cílem ICF je vytvořit jednotný a standardizovaný popisný nástroj pro hodnocení komplexního stavu člověka. Klasifikace byla vyvinuta pro zlepšení komunikace mezi medicínskými obory, systémem sociálního zabezpečení, výzkumnými oblastmi sociální politiky a další širokou odbornou veřejností.

Normalita: V kontextu obsahu předmětu se zaměříme pouze na konvenční (normativní) pojetí normality, jež lze definovat jako uměle určenou normu za pomoci vědomé (záměrné) domluvy nebo obecně přijímané tradice.

V rámci semináře dojde i k vyjasnění interpretace vybraných kulturních konceptů a jejich možných dopadů na socializaci člověka s postižením. Předpokládá se představení modelových příkladů z praxe (případové studie). Společným rámcem níže uvedených pojmů a aktuálních témat sociální práce je aktivní a kritická participace člověka s postižením ve společnosti.

Výše uvedené pojmy budeme v tomto studijním předmětu chápat následovně:

Disability art: Etablování pojmu disability art je spojené se změnami vnímání postižení ve společnosti, s vlastní aktivizací handicapovaných v sociokulturním prostředí, ale také s obecnou diskusí o normalitě a jinakosti a o nebezpečí sociálního vyloučení těch, kteří jsou „jiní“.

Outsider art: Outsiderem označujeme v běžné řeči člověka postaveného mimo společnost. I ten však může být v kulturním prostředí vnímán jako tvůrce uměleckých artefaktů a jako takový zapojen do evropské umělecké asociace.

Art brut: Představuje bezesporu fenomén objevující se v současném českém kulturním prostředí. Zároveň je často zpochybňován jako uměle vytvořená kategorie, neboť jsou jím zastřešována různá obtížně zařaditelná výtvarná díla osob s postižením (především mentálním a psychickým).

Disability studies: Předmětem zájmu je pro nás významné zkoumání zdravotního postižení primárně ve smyslu společenského, kulturního a okrajově politického fenoménu. Disabilita je interpretována jako zastřešující výraz pro překážky (spojené se zdravotním postižením). V tomto smyslu je chápána jako důsledek společenských podmínek.

Kulturní aspekty zdravotního postižení: Ty jsou vnímány jako sociální a kulturní konstrukce, identita, stigma a předsudky prezentující zdravotní postižení ve filmu a výtvarném umění. Lidé s postižením jsou pasivně v hledáčku umělecké tvorby nebo ji sami vytvářejí spolu s novými hodnotami a idejemi ve společnosti.

Blok B se zabývá tématem člověka s postižením a procesem arteterapie jako praktickým nástrojem a prostředím pro zvyšování jeho kapacit

Studenti se seznámí s teoretickým konceptem oboru arteterapie (směru Art for Therapy), který je mezinárodním termínem zastřešujícím aplikované umělecké postupy i v oblasti sociální práce. Tento proud nepatří do oblasti aplikace arteterapie v oboru psychoterapie. Pro potřeby kurzu je definován tím, že se nezřiká estetické funkce, ale neklade již důraz na koncept umělecké tvorby a její prezentace v kulturních institucích vyžadujících kritické hodnocení. Cílem je především budování identity a rozvíjení kapacity každého člověka. Nabízí účinný i

alternativní nástroj komunikace a související sociální interakce v přirozeném prostředí sociální práce. Sociální pracovník může těchto postupů v kontextu sociální práce využívat jednotlivě či v kombinaci, nebo je variovat i s dalšími postupy sociální práce.

Výše uvedené pojmy budeme v tomto studijním předmětu chápat následovně:

Sociální exkluze: Sociální exkluzí může být tradičně souhrnně označována celá řada konkrétních mechanismů (a důsledků jejich působení), s nimiž se v jejich různorodých formách setkáváme snad ve všech (časově či prostorově určených) společnostech. Odsouvání určitých osob na okraj společnosti (marginalizace) či mimo ni (exkluze) představovalo od nepaměti mechanismus sociální kontroly.

Arteterapie aplikovaná v sociální práci: Chápeme ji jako spontánní, expresivní a tvořivou činnost, která významně přispívá ke spojení vnějšího a vnitřního světa člověka, a tím může pomoci odpovědět na jeho základní potřeby a problémy.

Semináře: Studenti budou mít v tomto bloku možnost poznat vybrané úspěšné strategie arteterapie vztahující se k problematice sociální práce. Cílem je, aby byli studenti schopni nalézt vhodnou intervenci pro osoby se zdravotním postižením, a to jak v rodinném, tak institucionalizovaném prostředí, za účelem zvyšování jejich vlastní kapacity. Studenti si tak výše zmíněné náhledy ověří praktickou interaktivní formou. Získají tak nové zkušenosti a mohou aplikovat získané teoretické znalosti.

Harmonogram výuky:

Seminář I.

1/ Cíle a metody práce, organizace výuky, zadání seminární práce a projektu.

2/ Studenti na semináři zhodnotí poznatky z domácí přípravy a budou schopni na dané téma vést diskusi. Seminář bude veden interaktivní formou. Proběhne i vyjasnění interpretace klíčových pojmů (postižení, disabilita, arteterapie, art brut, outsider art). K postižení se tak vztahují opatření a péče ze strany státních politik. Bude pracováno s Mezinárodní klasifikací funkčních schopností, disability a zdraví (ICF). Studentům bude dále vydefinován rozdíl přístupů k paradigmatickému pojetí postižení.

Diskutovanými tématy budou:

- fenomén subkultury vytvořené lidmi s postižením (kultura jako jedno z prostředí pro sociální práci).

Povinná literatura:

SOCHOR, P. Člověk s postižením a výtvarná tvorba. Od zobrazování k autorství. Brno: MU, 2015. ISBN 978-80-210-7925-0, ISBN 978-80-210-7981-6 (online: pdf – MUNISPACE)

Doporučená literatura:

PANČOCHA, K. Postižení jako axiologická kategorie sociální participace. Brno: MU, 2013. ISBN 978-80-210-6344-0.

KRHUTOVÁ, L. Úvod do disability studies. Ostrava: Ostravská univerzita v Ostravě, 2011. CDR-1287.834.

KRHUTOVÁ, L. Diskriminace z důvodu zdravotního postižení v kontextu vzdělávání v sociální práci. Disertační práce, Ostrava : Ostravská univerzita v Ostravě , 2008.

Seminář II.

Arteterapie jako jeden z nástrojů sociální práce

Cílem workshopu je pochopit význam úspěchu **osobní seberealizace osob s postižením prostřednictvím jejich kreativní práce**. Ta může být jedním z **nástrojů integrace a socializace** do společnosti. Budou tak mít možnost získat vlastní zkušenosti.

Význam tohoto semináře spočívá v aplikaci doposud získaných poznatků v praxi a v přímé interakci v arteterapeutické skupině. Studenti na semináři zhodnotí poznatky z domácí přípravy a budou schopni na dané téma vést diskusi. Seminář bude veden formou interaktivní výuky. Na semináři proběhne komparace a zpřesňující interpretace směrů a trendů v současné arteterapii. Studenti se hlouběji seznámí s východisky arteterapie a její aplikace pro osoby s postižením jako aktivizujícím prostředím sociální práce.

Arteterapie se zde nabízí jako jeden z nástrojů ke zlepšení **životních podmínek** lidí s postižením a ke **změně postojů** společnosti k nim jakožto potřebným tvůrcům hodnot. Dále může sloužit jako jeden zdroj k analýze složitých situací a k usnadnění individuálních a organizačních změn. Sociální pracovník může arteterapii využít pro podporu schopností klientů s postižením při řešení problému adaptovat se na nároky a vyvíjet se.

Sociální pracovník může těchto postupů v kontextu sociální práce využívat jednotlivě či v kombinaci s dalšími postupy sociální práce. Používání vhodných technik arteterapie může pracovníkovi pomoci navázat **kvalitnější vztah s klientem sociální práce** rozvíjet jeho **kapacity**. Klient si v bezpečném **prostoru** výtvarných technik může vyzkoušet řešit problém, realizovat možná řešení i dopady. Předpokládá se, že pokud klient dosáhne změny ve výtvarném projevu či vyjádření, odrazí se tato změna i v její **psychické stránce**.

Společné cíle arteterapie a sociální práce:

- podpora a rozvoj osobnosti;
- integrace a socializace do společnosti;
- prevence a řešení krizových situací;
- rozvoj sebevyjádření vztahů, prožitků a komunikace.

Seminář III.

Workshop metod a technik arteterapie v sociální práci;

Studenti na semináři zhodnotí poznatky z domácí přípravy a budou schopni na dané téma vést diskusi a realizovat praktické úlohy. Seminář bude veden formou interaktivní výuky.

Společné cíle arteterapie a sociální práce:

- rozvoj sebevyjádření vztahů, prožitků a komunikace.

V závěrečné části semináře se zaměříme na konkrétní cíle sociální práce, které mají klientovi pomoci vrátit schopnost sociálně participovat a zvládat interakce s prostředím.

Povinná literatura:

SOCHOR, P. Člověk s postižení a výtvarná tvorba. Od zobrazování k autorství. Brno: MU, 2015. ISBN 978-80-210-7925-0, ISBN 978-80-210-7981-6 (online: pdf – MUNISPACE)

Doporučená literatura:

ŠICKOVÁ-FABRICI, J. Základy arteterapie. Praha: Portál, 2002. ISBN 80-7178-010-0. Valenta

SLAVÍK, J. Současná arteterapie v České republice a v zahraničí. Praha : UK, 2000, ISBN 80-7290-004-8.

JEBAVÁ, J. Úvod do arteterapie I. Praha : Bílý slon.

Doporučená literatura:

BABYRÁDOVÁ, H. Umění bez záměru dělat umění. In BABYRÁDOVÁ, H., KŘEPELA, P. (eds.). *Spontánní umění*. Brno : MU, 2010. ISBN 978-80-210-5400-4.

BARNES, C, MERCER, G. *Exploring Disability: A Sociological Introduction*. Cambridge: Polity Press, 2010. ISBN 978-0-7456-3486-9.

GOMBRICH, E. *Příběh umění*. Praha: Argo, 1997. ISBN 80-86022-17-X.

HARRINGTON, A. *Moderní sociální teorie*. Praha : Portál, 2006. ISBN 80-7184-310-52.

KŘEPELA, P. O pojmu, který hodně natropil. In BABYRÁDOVÁ, H., KŘEPELA, P. (eds.). *Spontánní umění*. Brno : MU, 2010. ISBN 978-80-210-5400-4.

KRHUTOVÁ, L. *Diskriminace z důvodu zdravotního postižení v kontextu vzdělávání v sociální práci*. Disertační práce, Ostrava : Ostravská univerzita v Ostravě , 2008.

KRHUTOVÁ, L. *Úvod do disability studies*. Ostrava : Ostravská univerzita v Ostravě, 2011. CDR-1287.834.

MIKŠ, F. *Tajemství obrazu a jazyk umění; pozvání k dějinám a teorii umění*. Brno : Barrister & Principal, 2008. ISBN 978-80-7364-045-3.

OSBORNE, R., STURGIS, D. *Teorie umění*. Praha : Portál, 2008. ISBN 978-80-7367-370-3.

- PIJOÁN, J. *Dějiny umění*. Praha : Euromedia Group - Knižní klub, 2000. ISBN 80-242 0217-4.
- READ, H. *Výchova uměním*. Praha : Odeon, 1967. ISBN 01-521-67.
- SLAVÍK, J. *Od výrazu k dialogu ve výchově: Artefiletika*. Praha : Karolinum, 1997. ISBN 80-7184-437-3.
- SOCHOR, P. Art as support for persons with disabilities. In PROCHÁZKOVÁ, L., PANČOCHA, K. et al. *Towards Inclusive Society through Education and Support. Durch Bildung und Förderung zu einer inklusiven Gesellschaft*. Brno: MU, 2012. ISBN 978-80-210-6107-1.
- SOCHOR, P. Umění a inkluze. In PANČOCHA, K., VÍTKOVÁ, M. et al. *Analýza sociálních determinantů inkluzivního vzdělávání*. Brno : MU, 2013. ISBN 978-80-210-6457-7.
- VANČÁT, J. Komunikační strategie výtvarného umění z pohledu výtvarné výchovy. In HORÁČEK, R. (ed.). *Veřejnost a kouzlo vizuality*. Brno : MU, 2008. ISBN 978-80-210-4722-8.
- Výtvarné umění jinak (1. část): Co je to art brut? Pavel Sochor | Kultura a umění | 27/2015
- Výtvarné umění jinak (3. část): Co je to disability art? Pavel Sochor | Kultura a umění | 29/2015
- Výtvarné umění jinak (2. část): Co je to outsider art? Pavel Sochor | Kultura a umění | 28/2015
- ZELEIOVÁ, J. *Muzikoterapie; Východiska, koncepty, principy a praxe*. Praha: Portál, 2007. ISBN 978-7367-237-6.

Internetové zdroje:

- Raw Vision Magazine[online].[cit. 9.11.2013]. Dostupné na WWW:
<<http://www.rawvision.com/what-outsider-art>>
- KVV PdF MU[online].[cit. 19.12.2013]. Dostupné na WWW:
<<http://www.ped.muni.cz/kvv/svv/>>
- Svět podle Lucie [online].[cit. 1.2.2014]. Dostupné na WWW:
<<http://svetlucie.wordpress.com>>
- INSEA Constitution and Rules, 2009 [online].[cit.2.1.2014]. Dostupné na WWW:
<http://www.insea.org/docs/2009/InSEA%20Constitution%20and%20Rules%202009.pdf> >

Organizace a průběh seminářů:

Studenti jsou povinni si na semináře nastudovat předepsanou literaturu a studijní texty. Takto získané teoretické znalosti budou společně prohlubovány na seminářích a budou procvičovány v jejich praktických částech. Účast na semináři je povinná v 80%. Práce v semináři probíhá střídavě individuálně i ve vícečlenných pracovních týmech. Tvorba pracovních týmů je organizována lektorem na semináři, konkrétní volba členů týmu však zůstává na studentech. Podmínkou úspěšného splnění semináře je dále zpracování dílčích úkolů.

Individuální domácí přípravu, pokud bude stanoveno, odevzdají studenti vždy den před konáním semináře do 12 hodin dopoledne do „odevzdávnice“ v IS MU do své týmové složky. Termíny a zadání k seminářům jsou uvedeny v sylabu níže.

Obecně bude průběh každého semináře členěn do následujících kroků:

1. Definování vybraného problému v kontextu teoretických východisek.
2. Vypracování zadaných úkolů a hledání řešení.

3. Společná diskuze ke zpracovaným úkolům ve skupině a jejich možná interpretace, prezentace vlastních řešení studentů.
4. Závěrečné shrnutí semináře lektorem.

V jednotlivých seminářích se bude měnit pořadí činností a délka času věnovaná uvedeným krokům.

Způsob zakončení předmětu:

Předmět je zakončen kolokviem po předcházejícím obdržení zápočtu.

Hodnocení v předmětu:

Zápočet:

- účast na seminářích – praktická cvičení
- závěrečné práce (esej) na téma **Arteterapie a sociální práce** (2 normostrany)

Kolokvium:

- odborná diskuse na zadané téma:
znalostí vycházející z probraných teoretických východisek promítnuté do praktických příkladů řešených během seminářů (elektronické studijní texty jež budou vloženy do učebních materiálů před každou výukou – tři výuková setkání);

Řešené vzorové příklady (jevy), odborné texty i odborný komentář budou vkládány následně po semináři do učebních materiálů všem studentům.

Kreditová zátěž předmětu:

Aktivity	Zátěž	Kredity
Přímá výuka	12 týdnů po dvou hodinách	1
Anglický text	Počet stran 10	0,25
Český text	Počet stran 150	0,75
Příprava semestrální seminární práce – vypracování	Rozsah práce 2 normostrany	0,5
Závěrečná zkouška	Kolokvium - ústní prezentace	1
Celkem		3